

Odpowiedzialność odszkodowawcza wobec pośrednio poszkodowanego wspólnika/akcjonariusza spółki kapitałowej – zasady ogólne a nowa regulacja prawa holdingowego

Filip Sobociński¹

Celem artykułu jest ocena wpływu nowej regulacji art. 21¹³ KSH (wprowadzonej w ramach tzw. prawa holdingowego) na ustawowy model kompensacji szkód wyrządzonych pośrednio (w tym wypadku – wspólnikom lub akcjonariuszom spółek zależnych), z uwzględnieniem istniejących w doktrynie i orzecznictwie rozbieżności dotyczących dopuszczalności dochodzenia naprawienia tego rodzaju szkód.

Wprowadzenie

Zgodnie z treścią art. 415 KC, stanowiącego rdzeń odpowiedzialności cywilnoprawnej za czyny niedozwolone: „Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia”. Norma ta nie wskazuje, jak należy rozumieć pojęcie poszkodowanego, a co za tym idzie – nie wskazuje wprost kręgu podmiotów uprawnionych do dochodzenia odszkodowania od sprawcy. Z tego powodu niejasna wydaje się kwestia obowiązku naprawienia tzw. szkód poniesionych przez pośrednio poszkodowanego, czyli osobę, która nie była bezpośrednio dotknięta zachowaniem szkodzącym, jednak na skutek związku przyczynowego również poniosła z winy sprawcy szkodę².

Do podstawowych przesłanek odpowiedzialności deliktowej należą: wystąpienie zdarzenia, z którym przepisy stanowiące podstawy odpowiedzialności deliktowej wiążą jej powstanie (w tym przypadku – zawiniony czyn), powstanie szkody oraz związek przyczynowy pomiędzy tym zdarzeniem i szkodą³. Lektura przepisów KC oraz próba zastosowania powyższych kryteriów do „szkód wyrządzonych pośrednio” nie przynosi jednak odpowiedzi na pytanie, czy polski porządek prawny dopuszcza żądanie odszkodowania przez osoby niebędące bezpośrednio dotkniętymi przez zdarzenie szkodzące, a doktryna i judykatura nie są w tej kwestii zgodne. Wśród przedstawicieli nauki przeważają wypowiedzi zakładające niemożliwość indemnizacji tego rodzaju szkód, wskazujące jako przyczyny takiego rozstrzygnięcia m.in. niespełnienie przesłanki bezprawności w odniesieniu do szkody wyrządzonej pośrednio⁴ czy brak adekwatnego związku przyczynowego w odniesieniu do podmiotu pośrednio poszkodowanego⁵. Wypowiedzi te nie są jednak jednomyślne – autorzy stanowisk przeciwnych wskazują na bezzasadność podziału szkód na „bezpośrednie” i „pośrednie”⁶, a także na brak podstawy prawnej do podmiotowego ograniczania kompensacji szkód⁷. Sąd Najwyższy kilkakrotnie opowiedział

się za ograniczeniem kręgu podmiotów uprawnionych do dochodzenia naprawienia szkody, wskazując m.in. na brak związku przyczynowego pomiędzy zachowaniem osoby odpowiedzialnej a szkodą występującą u „poszkodowanych pośrednio”⁸. W innych orzeczeniach dopuścił jednak możliwość żądania naprawienia szkody przez poszkodowanego pośrednio akcjonariusza spółki akcyjnej dotkniętej zdarzeniem szkodzącym – w tym wypadku było to bezprawne działanie organu podatkowego, jednak istotnym zagadnieniem było ustalenie istnienia związku przyczynowego pomiędzy wyrządzeniem szkody spółce a poniesieniem (własnej) szkody przez jej akcjonariusza⁹.

Istotną zmianę w zakresie podmiotowym obowiązku naprawienia szkody wydaje się wprowadzać nowelizacja KSH¹⁰ (tzw. prawo holdingowe), której motywem przewodnim jest regulacja funkcjonowania grup spółek, do tej pory działających w reżimie faktycznym (na podstawie nieformalnych struktur organizacyjnych) lub umownym (na podstawie relacji kontraktowych). Nowy art. 21¹³ KSH ustanawia podstawę

¹ Autor jest aplikantem radcowskim przy Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Warszawie; ORCID: 0000-0003-3635-6650.

² P. Marczyk, Podmiotowe granice odpowiedzialności deliktowej władzy publicznej, „Transformacje Prawa Prywatnego”, Nr 1/2023, s. 79.

³ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] System Prawa Prywatnego. T. 6. Prawo zobowiązań – część ogólna, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018, s. 380.

⁴ J. Jastrzębski [w:] Odpowiedzialność odszkodowawcza, pod red. J. Jastrzębskiego, Legalis 2007.

⁵ M. Owczarek, Problem bezprawności względnej w systemie odpowiedzialności deliktowej, „Palestra” 5–6/2004, s. 45.

⁶ R. Strugała, Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego, Warszawa 2019; podobnie: Z. Banaszczyk, Szkody bezpośrednie i pośrednie a podmiotowy zakres odpowiedzialności odszkodowawczej, „Przegląd Sądowy” Nr 2/2016, s. 47.

⁷ A. Chłopecki, Szkada poniesiona przez spółkę akcyjną a szkoda poniesiona przez akcjonariusza w świetle przepisów kodeksu spółek handlowych i kodeksu cywilnego, PPH Nr 5/2007, s. 12; odmiennie: P. Ratusznik, Cavendum est a fragmentis – polemika do artykułu T. Nowakowskiego pt. „Więź rodzinna jako dobro osobiste” – uwagi na tle krytycznych wypowiedzi doktryny, „Przegląd Sądowy” Nr 3/2023, s. 99.

⁸ Por. m.in. wyrok SN z 11.12.2008 r., IV CSK 349/08, Legalis.

⁹ Wyrok SN z 25.11.2021 r., V CSKP 168/21, Legalis.

do żądania przez wspólników lub akcjonariuszy spółki zależnej odszkodowania za zmniejszenie wartości ich udziałów lub akcji¹¹ będące następstwem wykonania wiążącego polecenia wydanego przez spółkę dominującą.

Zasadniczym pytaniem pozostaje jednak to, czy art. 21¹³ KSH stanowi odstępstwo od ogólnej zasady ograniczenia podmiotowego zakresu odpowiedzialności odszkodowawczej, a także czy w przypadku jego braku nie byłoby możliwe dochodzenie przez wspólników odszkodowania na zasadach ogólnych. Odpowiedź na powyższe pytania wymaga analizy przyjętego przez ustawodawcę modelu odpowiedzialności deliktowej, a następnie ustalenia możliwości stwierdzenia związku przyczynowego pomiędzy szkodą spółki a szkodą wspólnika lub akcjonariusza mniejszościowego.

Możliwość dochodzenia odszkodowania przez podmiot pośrednio poszkodowany

Charakter prawny szkody wyrządzonej pośrednio wspólnikowi

Problem badawczy będący przedmiotem rozważań sprowadza się do sytuacji, w której na skutek zawinionego zachowania podmiotu A wymierzonego w spółkę kapitałową B, na skutek czego spółka B poniosła szkodę (doszło do obniżenia wartości jej aktywów), a następnie podmiot C – wspólnik spółki B – ponosi szkodę w postaci obniżenia wartości posiadanych przez niego udziałów w kapitale zakładowym spółki B (wspólnicy spółki B to w tym przypadku tzw. *secondary victims*¹²). Zasadnicze pytanie w przywołanej sytuacji sprowadza się do tego, czy wspólnik C może, w reżimie odpowiedzialności deliktowej, dochodzić odszkodowania od podmiotu A za poniesioną osobiście szkodę. Wątpliwości w tej kwestii występują w trzech obszarach.

Pierwsza grupa uwag odnosi się do samego **spełnienia przesłanek odpowiedzialności deliktowej**, a mianowicie do kwestii występowania lub braku związku przyczynowego pomiędzy zdarzeniem szkodzącym a szkodą osoby pośrednio poszkodowanej. Sprowadza się to przede wszystkim do ustalenia, czy tego rodzaju szkoda pozostaje w związku przyczynowym (w rozumieniu art. 361 KC) ze zdarzeniem szkodzącym, czy doszło do „przerwania” tego związku.

Druga istotna kwestia dotyczy **podmiotowej granicy odpowiedzialności za szkodę**, tj. odpowiedzi na pytanie, kto jest „poszkodowanym” w polskim reżimie odpowiedzialności deliktowej, a także czy bezprawność lub wina sprawcy wobec jednego podmiotu „przechodzą” na szkodę wyrządzoną wspólnikowi.

Trzecia sprawa: niektórzy przedstawiciele doktryny przedstawiają stanowisko zmierzające do wyłączenia uprawnień wspólnika do żądania odszkodowania z uwagi na

systemowe ograniczenie indemnizacji szkody do podmiotu bezpośrednio poszkodowanego, poparte m.in. argumentem o wyjątkowym charakterze art. 446 § 2–4 KC, przyznającym osobom innym niż poszkodowany (np. członkom jego rodziny) prawo dochodzenia odszkodowania od sprawcy. Jednak, zdaniem A. Chłopeckiego, prezentującego stanowisko przeciwne, wykładnie doktrynalna i celowościowa nie mogą pozbawiać uprawnień wynikających z wykładni językowej, która w żaden sposób nie ogranicza uprawnień akcjonariusza (wspólnika) do dochodzenia odszkodowania¹³.

Kwestia przyznania podmiotom pośrednio poszkodowanym roszczenia odszkodowawczego budzi rozbieżność zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie, gdzie przeciwstawiane są sobie argumenty natury przede wszystkim systemowej i dogmatycznej. Z jednej strony zwolennicy indemnizacji szkód wyrządzonych pośrednio powołują się na zasadę pełnej kompensacji szkody (bez ograniczeń podmiotowych), limitowanej przez adekwatny związek przyczynowy pomiędzy zachowaniem a szkodą¹⁴. Z drugiej – przeciwnicy tej koncepcji podtrzymują, że roszczenie odszkodowawcze przysługuje tylko bezpośrednio poszkodowanemu, a wyjątki od tej zasady muszą wynikać z ustawy¹⁵.

Wziąwszy powyższe pod uwagę, do rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności sprawcy za szkody wyrządzone podmiotom pośrednio poszkodowanym niezbędne jest udzielenie odpowiedzi na dwa pytania:

- Czy między zachowaniem szkodzącym wobec spółki a szkodą wspólnika występuje adekwatny związek przyczynowy?
- Czy wspólnik poszkodowanej bezpośrednio spółki kapitałowej jest „poszkodowanym” w rozumieniu art. 415 KC (konsekwentnie – czy przysługuje mu roszczenie o naprawienie szkody)?

Adekwatność związku przyczynowego

Analizując powyższy przykład przez pryzmat podstawowych przesłanek odpowiedzialności deliktowej, należy uznać, że zdarzeniem szkodzącym jest zawinione zachowanie podmiotu A (przy założeniu, że nie zachodzi żadna sytuacja wyłączająca winę), a szkodą jest niewątpliwie obniżenie wartości lub brak wzrostu wartości (*lucrum cessans*) udziałów w spółce

¹⁰ Ustawa z 9.2.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 807, weszła w życie 13.10.2022 r.

¹¹ W ramach niniejszego opracowania odnosi się zamiennie do sytuacji akcjonariusza spółki akcyjnej niepublicznej oraz wspólnika w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. Z uwagi na brak różnic konstrukcyjnych w odniesieniu do sytuacji tych podmiotów rozważania pozostają aktualne w odniesieniu do każdego z nich.

¹² K. Krupa-Lipińska, Związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych, Warszawa 2020, s. 481.

¹³ A. Chłopecki, Szkodą ..., *op. cit.*, s. 17.

¹⁴ K. Krupa-Lipińska, Związek przyczynowy..., *op. cit.*, s. 500.

¹⁵ A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie, Bydgoszcz 1998, s. 63.